

Výzkumné studie

JAK SE VIDÍME, JAK NÁS VIDÍ A JACÍ JSME: POROVNÁNÍ ČESKÉHO NÁRODNÍHO AUTO- A HETEROSTEREOTYPU S POSUZOVÁNÍM REÁLNÝCH ČECHŮ V KONTEXTU PĚTI-FAKTOROVÉHO MODELU OSOBNOSTI¹

MARTINA HŘEBÍČKOVÁ, SYLVIE KOUŘILOVÁ

Psychologický ústav AV ČR, Brno

ABSTRACT

How do we see ourselves, how are we seen and how we are: Comparison of Czech national auto- and heterostereotypes with ratings of real Czechs in context of five-factor model of personality

M. Hřebíčková, S. Kouřilová

Objectives. The presented research deals with Czech national stereotypes as perceived from the inside (autostereotype) as well as outside (heterostereotype) perspective. The Five-Factor Model was used for assessing personality traits of a typical country representative.

Subject and setting. Altogether, 5.663 respondents from the Czech Republic, Slovakia, Poland, Germany, and Austria rated personality characteristics of a typical Czech on the National Character Survey (NCS). Self-reports and observer-ratings on NEO-PI-R were taken from the Czech normative sample (N = 1.836). Self-report on NCS was provided by 994 Czech university students.

Hypotheses. The authors supposed that the Czech national heterostereotypes agree with ratings of real Czechs better than Czech national autostereotypes.

Statistical analysis. Auto- and heterostereotype accuracy were estimated using the profile-correlation approach. Profile agreement was calcu-

lated as an intraclass correlation (ICC) across 30 facets.

Results. In the Czech sample, a convergence in stereotype ratings with respect to respondents' gender, place of their residence, type of administration, as well as time of administration (2005 and 2008) was found. Participants from four countries neighboring to the Czech Republic did not agree in their perception of a typical Czech due to a specific rating by Slovak respondents. Czech heterostereotypes did not correspond to Czech autostereotype. The comparison with self- and observer-ratings of real Czechs showed a low agreement with Czech autostereotype and no agreement with either of the Czech heterostereotypes.

Study limitation. The rating of a typical Czech in four neighboring countries was provided by university students only, which does not allow for broader generalizations.

key words:

national auto- and heterostereotypes, accuracy of national stereotypes, five-factor model of personality

klíčová slova:

národní auto- a heterostereotypy, přesnost národních stereotypů, pětifaktorový model osobnosti

Došlo: 2. 5. 2011; M. H., S. K., Psychologický ústav AV ČR, Veverí 97, 602 00 Brno; e-mail: martina@psu.cas.cz

¹ Studie vznikla v rámci grantového projektu GA ČR P407/10/2394 Meziskupinové postoje a meziskupinový kontakt v pěti středoevropských zemích. Děkujeme všem respondentům, kteří se podíleli na našem výzkumu. Za cenné připomínky děkujeme také recenzentovi.

Stereotypy lze obecně definovat jako charakteristiky spojované s určitou sociální kategorií (např. pořádkumilovnost Němců). Někteří autoři považují stereotypy za zveličená přesvědčení o vlastnostech všech členů dané kategorie (Operario, Fiske, 2001). Základem procesu stereotypizace je sociální kategorizace – jakmile je jedinec identifikován jako člen určité sociální kategorie, následuje aktivace stereotypních charakteristik s touto kategorií spojených (Devine, 1989; Kouřilová, 2011). Stereotypní charakteristiky mohou zahrnovat typické fyzické atributy členů dané kategorie (např. Norové mají světlé vlasy), typické reakce či projevy chování (např. Italové nadměru gestikulují) nebo psychické vlastnosti (např. Španělé jsou přátelští) (Terracciano et al., 2005). Výzkum v rámci psychologie osobnosti, do něž jsou zasazeny i prezentované studie, se zabývá vlastnostmi osobnosti. Národní stereotypy v našem výzkumu pojmáme jako osobnostní rysy typických představitelů zkoumaných národů. Výsledek posouzení typických charakteristik příslušníků vlastního národa se označuje jako národní autostereotyp, posouzení charakteristik určitého národa příslušníky jiných národů se označuje jako národní heterostereotyp.

Psychologové zkoumali české národní stereotypy z různých pozic. Kvalitativní přístup uplatnili ve svých výzkumech typických vlastností a vzorců chování českých manažerů Nový a Schrolllová-Machlová se spolupracovníky (2001). Ve vztahovém rámci sociálního konstruktivismu zkoumal percepci příslušníků různých národů včetně Čechů Ferjenčík (1995). Phaletová a Poppe (1997) zjišťovali národní auto- a heterostereotypy v šesti východoevropských zemích včetně České republiky. Cílem jejich výzkumu však nebylo popsat, jaké jsou představy posuzovatelů o psychologických charakteristikách vybraných národů, ale prokázat zkreslení při hodnocení vlastní skupiny (národa) a národů jiných.

Další výzkumné linie se zaměřují na přesnost² národních stereotypů. Mezinárodní výzkumný projekt Personality Profiles of Cultures (PPOC) zjišťoval, zda se osobnostní charakteristiky reálných lidí ve zkoumaných zemích včetně České republiky shodují s národním stereotypem, tedy s charakteristikami typického představitele dané země (Terracciano et al., 2005). Při posuzování národních stereotypů i reálných lidí byl využit pětifaktorový model (PFM) obsahující pět obecných dimenzí osobnosti obvykle pojmenovaných jako neuroticismus (*napjatý, nevyrovnaný*), extraverte (*upovídaný, průbojný, energický*), otevřenost vůči zkušenosti (*novátorský, zvědavý, s bohatou fantazií*), přívětivost (*dobromyslný, spolupracující, důvěřivý*) a svědomitost (*zodpovědný, pořádkumilovný, pracovitý*) (Digman, 1990; Goldberg, 1990; Hřebíčková, 2011).

Posouzení národního stereotypu v rámci projektu PPOC statisticky významně korelovalo s profilem odvozeným ze sebeposouzení pouze ve dvou ze 49 zemí (Japonsko a Polsko). Při porovnání stereotypu s posouzením jiného byla průkazná korelace zaznamenána u respondentů z Libanonu, Polska a Austrálie. Autoři výzkumu na základě uvedených výsledků konstatovali, že národní stereotypy s osobnostními charakteristikami jedinců žijících na daném území nekorrespondují (Terracciano et al., 2005). Je však možné, že příslušníci sousedních národů dokáží stereotypy určité země posoudit přesněji než lidé v dané zemi žijící (Kováč, 2007; Mcgrath, Goldberg, 2006; Smith, 2008). V pěti středoevropských zemích (ČR, Slovensko, Polsko, Německo a Rakousko) jsme proto realizovaly výzkum s cílem přispět do diskuse o přesnosti národních auto- a hetero-stereotypů.

² Z angl. *accuracy* se překládá také jako *správnost* (Hřebíčková, 2011). V prezentovaném výzkumu jsme se rozhodly pro výraz *přesnost*, který lépe zachycuje různou míru shody mezi posouzeními.

Výsledky výzkumu prezentujeme ve třech dílčích studiích. Cílem první studie bylo zjistit, zda se posouzení národního autostereotypu a čtyř heterostereotypů shoduje u respondentů různého věku a respondentů pocházejících z různých částí ČR. Ověřovaly jsme také, zda se posouzení národních stereotypů získané klasickou formou administrace liší od údajů z internetového sběru dat. Dále nás zajímalo, zda se v posuzování národních stereotypů liší muži a ženy. Ve druhé studii jsme testovaly stabilitu národního autostereotypu v čase a zjišťovaly jsme, zda spolu korespondují národní heterostereotypy (posuzování typického Čecha slovenskými, polskými, německými a rakouskými vysokoškoláky). V rámci druhé studie jsme ověřily rovněž shodu národních heterostereotypů s národním autostereotypem. Třetí studie se zaměřila na shodu mezi vlastnostmi skutečných Čechů a národními stereotypy. Osobnostní charakteristiky reálných lidí žijících v ČR, kteří posoudili sami sebe nebo někoho, koho dobře znají, jsme porovnali s národními auto- a heterostereotypy.

METODA

Respondenti

Soubor tvořilo celkem 4038 vysokoškolských studentů (70 % žen) ve věku 18 – 88 let ($M = 22,64$; $s = 4,30$ let) a 100 dospělých (57 % žen) ve věku 24 – 82 let ($M = 40,46$; $s = 15,06$). Soubor vysokoškolských studentů tvořili posluchači sedmi vysokých škol z různých částí ČR. V závorce uvádíme názvy univerzit a počty respondentů (Univerzita Jana Evangelisty Purkyně – 289, Karlova univerzita – 2558, Univerzita Hradec Králové – 122, Jihočeská univerzita – 322, Masarykova univerzita – 68, Slezská univerzita – 289, Univerzita Tomáše Bati – 388).

Výzkumu se zúčastnili také vysokoškolští studenti ze čtyř sousedních zemí. Slovenský soubor tvořilo 519 studentů (76 % žen) ve věku 16 – 66 let ($M = 24,39$; $s = 6,58$). Polský soubor tvořilo 281 studentů (86 % žen) ve věku 17 – 53 let ($M = 22,7$; $s = 3,64$). Rakouský soubor tvořilo 396 studentů (75 % žen) ve věku 18 – 65 let ($M = 25,02$; $s = 7,20$). Německý soubor tvořilo 329 studentů (70 % žen) ve věku 18 – 63 let ($M = 23,73$; $s = 5,00$).

Údaje o sebeposouzení a posouzení jiného jsou převzaty z normativního souboru českých respondentů (Hřebíčková, 2004). Z celkového souboru 2288 českých respondentů, kteří podle NEO-PI-R provedli sebeposouzení, bylo vybráno 1024 respondentů (55 % žen) ve věku 23 – 83 let ($M = 34$; $s = 13,27$). Posouzení jiného provedlo 812 respondentů. Bylo posouzeno 329 mužů a 479 žen (u čtyř respondentů posuzovatelé neuvodli pohlaví) ve věku 15 – 81 let ($M = 36,10$; $s = 14,82$) (Hřebíčková, 2004, tab. B2, s. 140).

Na škálách NCS provedlo sebeposouzení 994 vysokoškolských studentů z ČR (75 % žen) ve věku 19 – 53 let ($M = 23,95$, $s = 5,63$).

Výzkumné nástroje

Pro posouzení národních autostereotypů, heterostereotypů a sebeposouzení byl použit National Character Survey (NCS; Terracciano et al., 2005). NCS obsahuje 30 pětibodových bipolárních škál, které jsou na každém pólu vymezeny dvěma až třemi adjektivy, popř. krátkými slovními spojeními. 30 škál NCS svým obsahem koresponduje s 30 subškálami obsaženými v NEO-PI-R. Například první škála NCS určená pro měření úzkostnosti zjišťuje, do jaké míry jsou typičtí představitelé dané země nebo respondenti provádějící sebeposouzení *úzkostní, nervózní, dělají si starosti vs. uvolnění*,

klidní, vyrovnaní. V sousedních zemích byla použita slovenská, polská a německá verze NCS, které vznikly v rámci mezinárodního výzkumného projektu PPOC³.

NEO osobnostní inventář (NEO-PI-R; Costa, McCrae, 1992; Hřebíčková, 2002) obsahuje 240 výpovědí popisujících chování a prožívání. Zjišťuje pět obecných vlastností osobnosti (*neuroticismus, extraverci, otevřenost vůči zkušenosti, přívětivost a svědomitost*), které jsou v inventáři zastoupeny 30 dílčími vlastnostmi (tzv. subškálami). NEO inventář má dvě formy. Forma S je určena pro sebesposouzení, forma J formulovaná ve 3. osobě jednotného čísla je určena pro posuzování jiného. Přehled škál a subškál NEO-PI-R korespondujících se škálami NCS je uveden v grafu 1.

Postup výzkumu a zpracování dat

Údaje od vysokoškolských studentů týkající se posuzování stereotypů byly získány internetovým sběrem dat. Studenti byli o probíhajícím výzkumu informováni na webových stránkách univerzit, popř. obdrželi do svých e-mailových schránek výzvu k účasti na výzkumu. Údaje od dospělých byly získány s pomocí studentů psychologie, kteří oslovili své příbuzné, přátele a známé s žádostí o účast na výzkumu národních stereotypů. V sousedních státech byli v rámci internetového sběru dat osloveni zejména studenti příhraničních univerzit.

Úkolem respondentů bylo posoudit typického představitele pěti středoevropských zemí (Čecha, Slováka, Poláka, Rakušana a Němce) na škálách NCS. Vysokoškoláci v internetovém výzkumu nejdříve prováděli posouzení typického představitele vlastní země. Druhé v pořadí bylo posouzení příslušníka země, která byla dané oblasti nejbližší, např. studenti UTB ve Zlíně posuzovali typického Slováka. Posouzení ostatních tří zemí bylo generováno v náhodném pořadí. Dospělým byla administrována papírová verze metod, v pořadí posouzení typického Čecha, Němce, Rakušana, Poláka, Slováka. Sebesposouzení vysokoškoláků na škálách NCS jsme zajistily v rámci jiného výzkumného projektu zaměřeného na posuzování regionálních stereotypů.

V prezentovaných studiích nás nezajímala shoda mezi jednotlivými vlastnostmi v rámci různých druhů posouzení, ale shoda celých profilů vlastností osobnosti. Při porovnávání profilů však hrozí zkreslení míry shody. Jakékoliv dva profily se totiž mohou podobat nejen proto, že obsahují totožné charakteristiky, ale také proto, že odpovídají průměrnému profilu. Posuzovatelé např. mohou udávat nižší míru neuroticismu a vyšší míru extraverce, otevřenosti vůči zkušenosti, přívětivosti nebo svědomitosti nezávisle na tom, kdo je posuzován. Profily pak navzájem korelují. Zkreslení známé pod označením „generalized other“ (Cronbach, 1955) jsme odstranily transformací hrubých skóreů na T skóreů ($M = 50, s = 10$) za použití průměrů a směrodatných odchylek z mezinárodního souboru (Terracciano et al., 2005; s. 7, Table S2 Supporting online material for science). Sebesposouzení na škálách NCS bylo transformováno na T skóreů podle mezinárodních norem ze studie Realové a spolupracovníků (2009). Pro transformaci sebesposouzení dospělých na škálách NEO-PI-R nejsou k dispozici mezinárodní normy. Hrubé skóreů z 30 subškál NEO-PI-R (S) (česká normativní data) byly proto transformovány na T skóreů za použití amerických normativních dat pro sebesposouzení dospělých (Costa, McCrae, 1992, Table B-1 s. 75) a posouzení jiného (Table B-2, s. 76), která byla použita také v projektu PPOC (Terracciano et al., 2005). Pro výpočet shody mezi profily jsme stanovily hodnoty vnitrotřídní korelace (ICC) napříč 30 škálami NCS, popř. subškálami NEO-PI-R, za použití tzv. „double-entry“

³ Děkujeme Emilii Fickové za poskytnutí slovenské verze NCS, Fritzi Ostendorfovi za poskytnutí německé verze NCS a Andrzejemu Sękowskiemu za poskytnutí polské verze NCS.

metody (Griffiin, Gonzales, 1995)⁴. „Double entry“ vnitrotřídní korelace je Pearsonova korelace mezi dvěma sloupci proměnných. McCrae (2008) se domnívá, že vnitrotřídní korelace je pro porovnání profilů vhodná kvůli citlivosti vůči odlišnostem ve tvaru profilů.

VÝSLEDKY

Studie I: Konzistence posuzování národních stereotypů v souboru českých respondentů

Jedním z cílů první studie bylo zjistit, zda se posuzování národních stereotypů liší u respondentů pocházejících z různých částí ČR. Lze předpokládat, že lidé žijící v pohraničních oblastech mohou sousední národy posuzovat jinak než lidé, kteří žijí dále od hranic a nemají tolik příležitostí ke kontaktům s příslušníky sousedních zemí. Druhým cílem bylo ověřit konzistenci v posuzování národních stereotypů napříč různými věkovými skupinami. Dosud byly výzkumy národních stereotypů v kontextu pětifaktorového modelu realizovány převážně mezi vysokoškolskými studenty. Zajímalo nás proto, zda se posouzení národního stereotypu vysokoškoláky bude lišit od posouzení dospělých. Dále jsme zjišťovaly, zda se posouzení národního autostereotypu získané klasickou formou administrace (tužka – papír) liší od údajů z internetového sběru dat.

Míra shody při posouzení národních stereotypů respondenty z různých částí ČR

Nejprve jsme porovnávaly profily osobnostních vlastností v sedmi skupinách univerzitních studentů z různých částí ČR a skupině dospělých napříč pěti posouzeními národních stereotypů (autostereotyp – posouzení typického Čecha; heterostereotypy – posouzení typického Slováka, Poláka, Němce a Rakušana). Pro každé posouzení jsme spočítaly vždy 28 vnitrotřídních korelací (celkem 140). V tab. 1 uvádíme přehled mediánů, minimálních a maximálních hodnot vnitrotřídních korelací v pěti typech posouzení. V prvních třech sloupcích jsou uvedeny zmíněné deskriptivní statistiky vyjadřující míru shody profilů osobnostních vlastností mezi studenty ze sedmi univerzit (21 vnitrotřídních korelací). Druhá trojice obsahuje údaje o shodě profilů mezi studenty ze sedmi univerzit a dospělými (7 korelací). Ve třetí části tab. 1 jsou údaje o průměrné shodě v celém souboru (28 korelací).

Míra shody profilů při posouzení autostereotypu typického Čecha

Při porovnání profilů posouzení typického Čecha bylo 26 z 28 vnitrotřídních korelací v osmi skupinách respondentů statisticky průkazných ($p < 0,01$). Vyšší korelace byly zaznamenány mezi profily autostereotypů v sedmi skupinách vysokoškoláků než mezi vysokoškoláky a dospělými (viz tab. 1). Dospělí přisuzovali typickému Čechovi ve srovnání s vysokoškoláky o něco nižší míru neuroticismu a vyšší míru ostatních čtyř osobnostních charakteristik. Vyšší míra dílčích vlastností (rozdíl větší než 3 T skóry) byla typickému Čechovi dospělými přisuzována v devíti subškálách. Typický Čech je podle dospělých otevřenější estetickému prožívání (O2), aktivnější (E4), způsobilejší (S1), cílevědomější (S4), důvěřivější (P1), otevřenější prožívat emoce

⁴ Například chceme-li porovnat profil vlastností autostereotypu typického Čecha (profil A) s heterostereotypem typického Čecha podle slovenských respondentů (profil H), uspořádáme proměnné do dvou sloupců. Do prvního sloupce umístíme 30 vlastností profilu A a pod ně 30 vlastností profilu H. V druhém sloupci uspořádáme proměnné obráceně (30 vlastností profilu H a následně 30 vlastností profilu A).

Tab. 1 Medián shody profilů osobnostních vlastností při posuzování typického představitele pěti středoevropských zemí českými vysokoškoláky a dospělými

	Shoda mezi VŠ (21 korelací)			Shoda mezi dospělými a VŠ (7 korelací)			Shoda v celém souboru (28 korelací)		
	mdn	min	max	mdn	min	max	mdn	min	max
Čech	0,94	0,81	0,98	0,60	0,51	0,68	0,90	0,51	0,98
Slovák	0,81	0,81	0,95	0,81	0,75	0,86	0,87	0,75	0,95
Polák	0,71	0,37	0,98	0,53	0,24	0,66	0,62	0,24	0,98
Němec	0,97	0,95	0,99	0,97	0,95	0,98	0,97	0,95	0,99
Rakušan	0,95	0,92	0,98	0,91	0,86	0,95	0,95	0,86	0,98

Poznámky: V tabulce jsou uvedeny mediány (mdn), minimální (min) a maximální hodnoty (max) ICC korelací v sedmi skupinách vysokoškoláků rozdělených dle univerzit (JČU, MU, SUO, ÚHK, UJEP, UTB, KU) a skupině dospělých (N = 4138), kteří posuzovali vlastnosti typického Čecha, Slovaka, Poláka, Rakušana a Němce. ICC korelace vyšší než 0,57 jsou významné na hladině $p < 0,001$, ICC korelace 0,24 je statisticky neprůkazná, zbývající korelace jsou průkazné na hladině významnosti $p < 0,01$.

(O3), novátorštější (O4), vřelejší (E1) a disciplinovanější (S5)⁵. Dospělí přisuzovali typickému Čechovi více sociálně žádoucích charakteristik než vysokoškoláci. Spočítaly jsme také vnitrotřídní korelaci mezi profily vlastností typického Čecha v souboru tvořeném všemi vysokoškoláky a v souboru dospělých ($ICC = 0,64$; $p < 0,001$). Vzhledem k zjištěné střední míře shody profilů budeme v dalších analýzách pracovat se souborem vysokoškoláků a dospělých odděleně.

Míra shody profilů při posouzení heterostereotypu typického Slovaka

Dalšími dílčími cíli první studie bylo ověřit míru shody při posuzování stereotypů jednotlivých sousedních národů. V případě posouzení slovenského národního stereotypu českými respondenty bylo všech 28 ICC korelací statisticky průkazných ($p < 0,001$). Průměrná míra shody mezi profily vlastností typického Slovaka je mezi vysokoškoláky vyšší ($M = 0,89$) než mezi vysokoškoláky a dospělými ($M = 0,79$), ale profily se v tomto případě neliší výrazně. Vnitrotřídní korelace mezi profilem vlastností odvozených z posouzení všech vysokoškoláků a profilem vlastností odvozeným z posouzení dospělých je 0,81. V rámci 30 dílčích vlastností byl mezi dospělými a vysokoškoláky zaznamenán rozdíl větší než 3 T skóry pouze u dvou vlastností. Čeští dospělí přisuzují typickému Slovákovi ve srovnání s vysokoškoláky vyšší míru způsobilosti (S1) a otevřenosti estetickému prožívání (O2).

Míra shody profilů při posouzení heterostereotypu typického Poláka

Při posuzování typického Poláka jsme ve srovnání s dalšími čtyřmi typy posouzení národních stereotypů českými respondenty zaznamenaly nejnižší míru shody (viz tab. 1). Z 28 korelací je 27 statisticky průkazných ($p < 0,01$), jedna je statisticky neprůkazná (MU vs. dospělí). Shoda profilu vlastností typického Poláka mezi vysokoškoláky a dospělými je 0,59. Minimálně o 3 T skóry výše, popř. níže, percipují vysokoškoláci a dospělí typického Poláka v šesti dílčích vlastnostech. Podle českých dospělých ty-

⁵ Pořadí prezentovaných škál NCS je vždy dáno velikostí rozdílů mezi dvěma skupinami respondentů (od největších po nejmenší).

pický Polák více vyhledává vzrušující zážitky (E5), je impulzivnější (N5), otevřenější idejím (O5), družnější (E2), méně poddajný (P4) a méně depresivní (N3), než jak si jej představují vysokoškoláci.

Ze srovnání výsledků z jednotlivých univerzit vyplynula relativně nižší míra shody mezi profilem vlastností odvozeným z posouzení studentů vysokých škol a studentů Slezské univerzity. Porovnali jsme proto profil vlastností typického Poláka podle studentů SUO s profilem odvozeným z posouzení ostatních vysokoškoláků ($ICC = 0,47$). Studenti Slezské univerzity připisují typickému Polákovi nižší míru úzkostnosti (N1), depresivnosti (N3), rozpačitosti (N4) a vyšší míry způsobilosti (S1), cílevědomosti (S4), družnosti (E2), zodpovědnosti (S3), asertivity (E3) a aktivity (E4). Studenti Slezské univerzity, kteří mají vzhledem k blízkosti polských hranic větší možnosti kontaktu s Poláky a Polkami, je vidí pozitivněji než studenti z vysokých škol v jiných částech ČR.

Míra shody profilů při posouzení heterostereotypu typického Němce

Ze srovnání mediánů shody profilů při posuzování typického Němce českými respondenty vyplývá, že jej percipují takřka identicky (viz tab. 1). Ve srovnání s posouzeními stereotypů zbývajících národů českými respondenty (českým autostereotypem a třemi heterostereotypy) je míra shody při posuzování typického Němce nejvyšší. Všechny z 28 ICC korelací jsou vyšší nebo rovny 0,95.

Míra shody profilů při posouzení heterostereotypu typického Rakušana

Stejně jako při posuzování vlastností typického Němce se i při posuzování vlastností typického Rakušana čeští posuzovatelé výrazně shodují (viz tab. 1).

Míra shody profilů národních stereotypů ve skupině mužů a žen

Ve výzkumném souboru českých respondentů a také v souborech vysokoškoláků ze čtyřech sousedních zemí je nevyvážený počet mužů a žen. Zajímalo nás proto, do jaké míry se bude shodovat autostereotyp typického Čecha a čtyři heterostereotypy posuzované ženami a muži. Výsledky srovnání ukázaly vysokou míru shody při posuzování jednotlivých profilů. Ženy a muži se shodují při posuzování typického Němce ($ICC = 0,99$), Čecha ($ICC = 0,95$), Rakušana ($ICC = 0,91$), Slováka ($ICC = 0,88$) i Poláka ($ICC = 0,84$).

Studie II: Stabilita národního autostereotypu, korespondence národních heterostereotypů, korespondence národních auto- a heterostereotypů

Stabilita českých národních autostereotypů v čase

Výzkum národních autostereotypů byl realizován ve 49 zemích včetně ČR v roce 2003 (Terracciano et al., 2005). Internetový sběr dat v rámci nového výzkumného projektu probíhal v roce 2008, což nám umožňuje porovnat profil vlastností typického Čecha s časovým odstupem 5 let. Výzkumný soubor českých vysokoškoláků z roku 2003 tvořilo 71 studentů a studentek MU v Brně. Profil autostereotypu Čecha z roku 2003 koreluje jak s profilem typického Čecha z nového souboru vysokoškoláků ($r = 0,84$; $p < 0,001$), tak s profilem podle posouzení dospělých ($r = 0,80$; $p < 0,001$).

Mezi 30 vlastnostmi tvořícími celkový profil se vysokoškoláci z roku 2008 liší od vysokoškoláků z roku 2003 o 3 T skóry ve dvou dílčích vlastnostech. V roce 2003 viděli vysokoškoláci typického Čecha jako otevřenějšího estetickému prožívání (O2) a způsobilějšího (S1) ve srovnání s vysokoškoláky v roce 2008. Srovnáme-li profily vlastností typického Čecha podle vysokoškoláků z roku 2003 s pohledem dospělých

v roce 2008, zjistíme rozdíl větší než 3 T skóry opět ve dvou vlastnostech. Dospělí v roce 2008 viděli typického Čecha jako otevřenějšího hodnotám (O6) a upřímnějšího (P2) ve srovnání s vysokoškoly z roku 2003. Shoda mezi profily v čase je větší než shoda mezi profily odvozenými z posouzení respondentů pocházejících z různých míst České republiky (viz studie I).

Shoda českých národních heterostereotypů

V této části porovnáme výsledky posouzení typického Čecha slovenskými, polskými, rakouskými a německými vysokoškoly. Z porovnání čtyř profilů heterostereotypů typického Čecha jsme spočítaly šest vnitrotřídních korelací, z nichž byly čtyři statisticky průkazné ($p < 0,001$). Nejvíce se při posouzení typického Čecha shodují němečtí vysokoškoláci s rakouskými ($ICC = 0,86$), střední míra shody byla zaznamenána mezi německými a polskými ($ICC = 0,63$), rakouskými a polskými ($ICC = 0,53$) a slovenskými a polskými ($ICC = 0,50$) vysokoškoly. Slovenští vysokoškoláci se při posouzení profilu vlastností typického Čecha neshodují ani s rakouskými ani s německými studenty. Vnitrotřídní korelace jsou uvedeny v tab. 2.

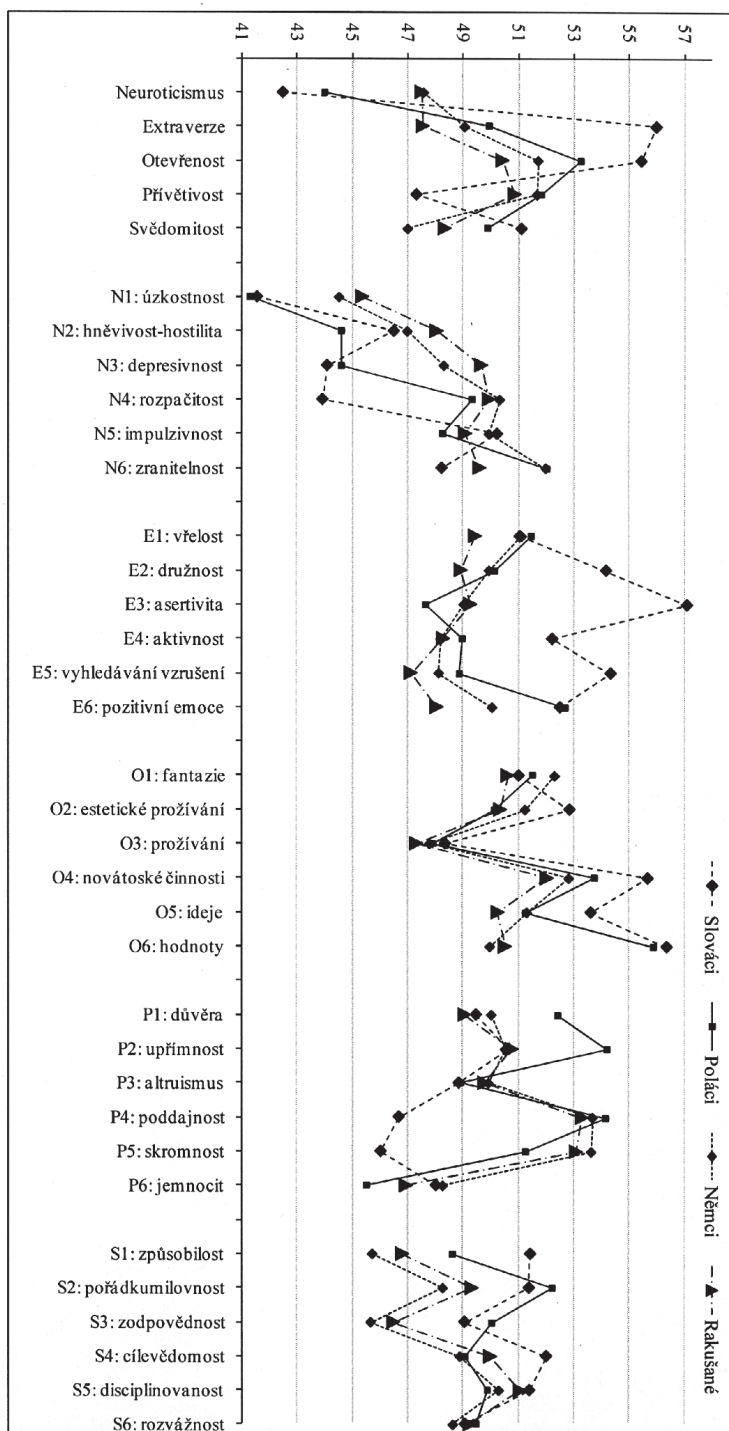
Podrobněji zmíníme rozdíly vyšší nebo nižší než 3 T skóry. Slovenští vysokoškoláci se od vysokoškoly z dalších tří sousedních zemí liší především tím, že typickému Čechovi přisuzují vyšší míru extravertze, nižší míru přívětivosti a neuroticismu. Na rozdíl od ostatních zemí Slováci vnímají typického Čecha jako asertivnějšího (E3), družnějšího (E2), více vyhledávajícího vzrušující zážitky (E5), aktivnějšího (E4). Současně jej ale hodnotí jako méně skromného (P5), méně poddajného (P4) a méně rozpačitého, než jak jej vnímají respondenti ze tří zbývajících zemí. Naši sousedé z bývalého západního bloku Čechům přisuzují vyšší míru úzkostnosti (N1), depresivnosti (N3), nižší míru pozitivních emocí (E6) a otevřenosti hodnotám (O6) ve srovnání s našimi slovanskými sousedy, kteří nám přisuzují vyšší míru uvedených vlastností. Respondenti z německy mluvících zemí přisuzují ve srovnání se slovanskými sousedy typickému Čechovi nižší míru svědomitosti. Vidí Čecha jako méně způsobilého (S1), méně pořádkumilovného (S2) a méně zodpovědného (S3). Čtyři heterostereotypy typického Čecha jsou uvedeny v grafu 1.

Shoda českých národních heterostereotypů a autostereotypu

Zaměřily jsme se také na porovnání českých heterostereotypů odvozených z posouzení vysokoškoly ze čtyř sousedních zemí s autostereotypem typického Čecha podle českých vysokoškoly dospělých. Sedm z osmi vnitrotřídních korelací je záporných, pohybují se od -0,68 (heterostereotyp podle Slováků vs. autostereotyp podle dospělých) až po 0,02 (heterostereotyp podle Rakušanů vs. autostereotyp podle dospělých), medián korelací -0,22. Heterostereotypy tedy s autostereotypem typického Čecha nekorespondují. Pro další porovnávání auto- a heterostereotypů jsme na základě posouzení ze všech čtyř sousedních zemí stanovily hodnotu průměrného heterostereotypu. Výsledný profil jsme srovnaly s autostereotypem vytvořeným sloučením vysokoškoly a dospělých. Zjistily jsme, že profily spolu korelují záporně ($ICC = -0,53$). V jedenácti dílčích vlastnostech jsou rozdíly mezi auto- a heterostereotypem menší než 3 a v devatenácti vyšší než 3 T skóry.

Z porovnání profilů vyplývají následující rozdíly v percepci českého auto- a heterostereotypu. Češi vidí typického představitele své země jako úzkostnějšího, hněvivějšího, depresivnějšího a rozpačitějšího (N1-N4). V impulzivnosti (N5) se auto- a heterostereotyp shodují. Ve všech dílčích vlastnostech extravertze a otevřenosti vůči zkušenosti přisuzují Češi svému typickému představiteli ve srovnání se sousedy (heterostereotyp) nižší míry vlastností. Zatímco heterostereotypy se s výjimkou aktivnos-

Graf 1 Profily vlastností typického Čecha (národní heterostereotypy) podle slovenských, polských, německých a rakouských vysokostředků

ti (E4) a otevřenosti prožívání (O3) pohybují v pásmu vysokých hodnot (T skóry vyšší než 50), autostereotyp se pohybuje v pásmu středních hodnot (45-50) a v asertivitě (E3) a pozitivních emocích (E6) dokonce v pásmu nízkých hodnot. V dílčích vlastnostech přívětivosti přisuzují Češi svému typickému představiteli nižší míru důvěry (P1), upřímnosti (P2) a altruismu (P3). V míře poddajnosti (P4) a jemnocitu (P6) se však auto- a heterostereotyp téměř shodují. V dílčích vlastnostech svědomitosti jsme opět zaznamenaly nižší míry v případě autostereotypu (s výjimkou rozvážnosti S6). Rozdíly mezi auto- a heterostereotypem jsou však vyšší než 3 T skóry pouze ve dvou vlastnostech korespondujících se svědomitostí: cílevědomosti (S4) a disciplinovanosti (S5). V obou případech dosahoval autostereotyp ve srovnání s heterostereotypem nižších hodnot.

Studie III: Porovnání českých auto- a heterostereotypů se sebeposouzením a posouzením jiného

Cílem třetí studie bylo srovnat profil auto- a heterostereotypů s profilem vlastností reálných osob. K tomuto účelu jsme využily normativní data z manuálu NEO-PI-R (Hřebíčková, 2004) odvozená ze sebeposouzení a posouzení jiného a také údaje o sebeposouzení vysokoškoláků na škálách NCS. Porovnal jsme profily auto- a heterostereotypů se sebeposouzením a posouzením jiného opět za použití vnitrotřídních korelací. Tab. 2 obsahuje přehled všech korelací mezi profily vlastností odvozených ze dvou druhů posouzení typického Čecha (auto- a heterostereotypy) a dvou druhů posouzení reálných osob (sebeposouzení a posouzení jiného).

Tab. 2 Vnitrotřídní korelace (ICC) mezi profily odvozenými ze dvou druhů posouzení typického Čecha (auto- a heterostereotypy) a dvou druhů posouzení reálných lidí (sebeposouzení a posouzení jiného)

		Reální Češi		Český autostereotyp			Český heterostereotyp dle				
		NEO (J)	NCS (S)	VŠ 03	VŠ 08	Dospělí	Slováků	Poláků	Němců	Rakušanů	Průměrný
Reální Češi	NEO-PI-R (S)	0,88***	0,16	0,22	0,28	0,17	-0,27	-0,20	0,08	0,00	-0,15
	NEO-PI-R (J)		0,17	0,19	0,30	0,12	-0,34*	-0,24	0,11	-0,01	-0,19
	NCS (S)			0,29	0,11	0,51**	-0,40**	-0,11	-0,03	-0,01	0,08
Český autostereotyp	VŠ 03				0,84***	0,80***	-0,56**	-0,33	-0,14	-0,05	-0,43**
	VŠ 08					0,64***	-0,63***	-0,43**	-0,22	-0,11	-0,53**
	Dospělí						-0,68***	-0,25	-0,13	0,02	-0,36**
Český heterostereotyp dle	Slováků							0,50**	0,17	0,08	0,68***
	Poláků								0,63***	0,53**	0,80***
	Němců									0,86***	0,72***
	Rakušanů										0,64***

Poznámky: * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$.

Průměrný profil byl odvozen z odpovědí všech studentů ze sousedních zemí. VŠ 03: profil odvozený z posouzení N = 71 studentů MU v roce 2003 (Terracciano et al., 2005). (S) = sebeposouzení, (J) = posouzení jiného. NEO-PI-R = NEO osobnostní inventář; NCS = National Character Survey.

Porovnávaly jsme tři druhy autostereotypů (VŠ z roku 2003, VŠ z roku 2008, dospělí) se dvěma druhy posouzení reálných lidí (sebeuposouzení a posouzení jiného). Pro sebeuposouzení byly použity dvě metody: NEO osobnostní inventář (NEO-PI-R) a National Character Survey (NCS, tj. stejné škály, které byly použity pro posuzování stereotypů). Pro převod na T skóry profilu NEO-PI-R byla použita americká normativní data, v případě NCS byly použity mezinárodní normy. Celkem jsme z porovnání profilů tří autostereotypů s posouzením reálných lidí ve třech souborech získaly 9 korelačních koeficientů (v tab. 2 jsou vytištěny tučně) pohybujících se v rozmezí od 0,11 do 0,51, s mediánem 0,22. Nejvíce se shoduje autostereotyp Čecha podle dospělých s profilem sebeuposouzení vysokoškoláků odvozeným podle stejné metody, tj. na škálách NCS (ICC = 0,51). Ostatní korelace jsou sice statisticky neprůkazné, ale všechny kladné. Míru shody tedy může ovlivnit skutečnost, že jsou oba porovnávané profily odvozeny ze stejných nebo různých metod. Porovnání heterostereotypů s posuzováním reálných lidí přináší konzistentní výsledky. Medián patnácti korelací je -0,11, v rozmezí od -0,40 do 0,11. S výjimkou jediné jsou korelace záporné nebo se pohybují kolem nuly. Na základě zjištěných údajů o míře shody heterostereotypů s posuzováním reálných lidí lze konstatovat, že pohled našich sousedů je odlišný od toho, jak se posuzují nebo jsou posuzováni reální Češi a Češky. V případě autostereotypů sice výsledky nepřinášejí jednoznačné důkazy o jejich shodě s posuzováním reálných osob, lze ale konstatovat, že se Češi v posuzování českého národního stereotypu s posouzením reálných lidí shodují spíše než jejich sousedé. V tab. 3 uvádíme přehled T skóru pětice obecných vlastností osobností při posuzování stereotypů a posuzování reálných lidí.

Tab. 3 Hodnoty T skóru v dimenzích pětifaktorového modelu při posuzování českých národních stereotypů a skutečných Čechů

			N	E	O	P	S
České národní stereotypy	Autostereotyp (NCS)	VŠ 03	54,60	44,30	46,20	45,20	49,20
		Dospělí	53,08	46,72	49,21	48,33	49,98
		VŠ 08	54,18	43,31	44,87	44,70	46,06
	Heterostereotyp (NCS) dle	Slováků	42,49	55,98	55,44	47,32	51,11
		Poláků	44,02	49,95	53,23	51,84	49,90
		Němců	47,57	49,06	51,71	51,67	47,00
		Rakušanů	47,50	47,54	50,43	50,87	48,34
Reální Češi	NEO-PI-R	S	55,46	48,69	52,58	46,81	45,31
		J	56,87	49,79	50,67	47,47	43,54
	NCS	S	52,64	48,19	49,81	51,48	49,35

Poznámky: VŠ 03: hodnoty T – skóru odvozené z posouzení N = 71 studentů MU v roce 2003 (Terracciano et al., 2005). N = neuroticismus, E = extraverte, O = otevřenost vůči zkušenosti, P = přívětivost, S = svědomitost. NCS = National Character Survey, NEO-PI-R = NEO osobnostní inventář. S = sebeuposouzení, J = posouzení jiného. Převod na T skóry škál NCS pro posouzení stereotypů byl proveden podle mezinárodních norem (Terracciano et al., 2005), převod na T skóry škál NEO-PI-R S a J byl proveden podle amerických norem. Sebeuposouzení na škálách NCS bylo transformováno podle mezinárodních norem (Realo et al., 2009).

DISKUSE

V prezentovaných studiích jsme se zaměřily na zkoumání míry shody v posuzování osobnostních charakteristik typického představitele České republiky jak Čechy, tak našimi nejbližšími sousedy. Posouzení českého národního stereotypu jsme dále srovnávaly s posouzením osobnostních vlastností reálných lidí z České republiky. Zjišťovaly jsme míru shody celých profilů osobnostních vlastností, což však nevylučuje existenci shod nebo rozdílů na úrovni pěti obecných vlastností osobnosti nebo jejich 30 dílčích charakteristik. Shody a rozdíly v percepci stereotypů na úrovni obecných a dílčích vlastností budou předmětem dalších připravovaných studií.

Mezinárodní výzkum národních stereotypů byl kritizován za to, že se jej účastnili výhradně vysokoškoláci (Mcgrath, Goldberg, 2006). V jednotlivých zemích se navíc jednalo o relativně malý počet respondentů (např. v případě ČR $N = 71$) (Terracciano et al., 2005). Zajímalo nás proto, zda se budou při posuzování typického Čecha a typických představitelů čtyř sousedních zemí shodovat respondenti z různých částí ČR, různého pohlaví a z různých věkových skupin (vysokoškoláci a dospělí).

V rámci první dílčí studie jsme prokázaly, že se muži a ženy v posuzování profilů vlastností typických představitelů pěti středoevropských zemí neliší. Způsob administrace (tužka - papír v případě dospělých) nebo internetový sběr dat (v případě VŠ studentů) nevede k rozdílným profilům národních stereotypů. V případě porovnání shod mezi různými věkovými skupinami respondentů z různých částí ČR byla nejvyšší míra shody při posuzování vlastností typického Němce. Vysokoškoláci z různých částí ČR i dospělí jej vnímají prakticky identicky. Obdobná je situace při posuzování typického Rakušana, kde se čeští respondenti opět výrazně shodují. Vysokou míru shody jsme zaznamenaly také mezi vysokoškoláky z různých částí ČR při posuzování vlastností typického Čecha. Při posuzování vlastností typického Čecha však byla zaznamenána pouze střední míra shody mezi vysokoškoláky a dospělými. Dospělí přisuzují typickému Čechovi vyšší míry tří dílčích charakteristik svědomitosti a jedné z dimenze přívětivosti. Pokládají Čecha za způsobilejšího, cílevědomějšího, disciplinovanějšího a důvěřivějšího, než jak jej vnímají vysokoškoláci. Takové vnímání typického Čecha dospělými může souviset s vývojovými trendy změn v oblasti pěti obecných vlastností osobnosti. Opakovaně se zjišťuje, že s věkem roste míra svědomitosti a přívětivosti (McCrae et al., 2005). Ve shodě s vývojovým trendem pak dospělí v porovnání s vysokoškoláky přisuzují vyšší míru těchto charakteristik i typickému Čechovi. Dospělí se od vysokoškoláků odlišují také ve vnímání typického Poláka, kde jsme zaznamenaly opět pouze střední míru shody. Obecně lze říci, že při posuzování autostereotypu i čtyř heterostereotypů se více shodují studenti z vysokých škol v různých částech ČR. Nižší míra shody panuje mezi studenty a dospělými. Lze proto předpokládat, že míru shody při posuzování národních stereotypů ovlivňuje spíše věk posuzovatelů než místo, ze kterého pocházejí.

Jedinou výjimku tvoří studenti Slezské univerzity, kteří se při posuzování typického Poláka neshodují s vysokoškoláky z univerzit v jiných částech ČR. Příhraniční region je místem častého setkávání příslušníků různých národů, kteří zde mají příležitost k častějším a intenzivnějším kontaktům. Dle teorie meziskupinového kontaktu mohou vést setkání osob s různou skupinovou příslušností ke změně postojů k nečlenské skupině jako celku (Allport, 1954; Pettigrew, 1998). Intenzivnější kontakt s polskými občany mohl mít vliv na odlišnou percepci typického Poláka studenty Slezské univerzity, kteří jej v některých charakteristikách vnímají odlišně od studentů z jiných částí ČR. Tuto tendenci jsme ale nezaznamenaly v žádné z dalších zkoumaných příhraničních oblastí, ačkoliv lze předpokládat, že příležitost k meziskupinovým kontaktům je vysoká v pohraničních regionech obecně. Teorie meziskupinového kontaktu však dále predikuje, že postoje k nečlenským skupinám

jsou do jisté míry ovlivňovány i podmínkami, za kterých se setkání členů různých skupin odehrává (Pettigrew, Tropp, 2006). Výzkum povahy meziskupinového kontaktu v jednotlivých pohraničních regionech a její vliv na meziskupinové postoje je cílem našich připravovaných studií.

V druhé dílčí studii jsme zaznamenaly relativně vysokou míru stability českého národního autostereotypu po uplynutí 5 let. Stabilita národních stereotypů v čase byla zaznamenána rovněž v Estonsku a Polsku (Realo et al., 2009). Hřebíčková a Kouřilová (2010) zjistily vysokou míru stability autostereotypů také při posuzování typického Poláka (0,87) Němce (0,81) a Slováka (0,78). Předchozí výzkum ukázal, že na posuzování národních stereotypů nemají výraznější vliv ani významné socio-politické události. Typického Američana posuzovali respondenti ve 49 různých zemích včetně Libanonu téměř totožně před i po invazi do Iráku (Terracciano, McCrae, 2007). Ferjenčík (2006) však referoval o změnách ve vnímání příslušníků jiných národů po uplynutí 10 let. Porovnával sémantické obrazy typických Slováků, Čechů, Poláků, Němců a Maďarů v roce 1994 a v roce 2004. Konstatoval, že došlo k výraznějším posunům. Sémantické obrazy z roku 2004 představují pozitivnější a méně etnocentrický pohled na jiné národy, než tomu bylo v roce 1994. Zatímco empirické výsledky přinašejí opakovaně důkazy o časové stabilitě národních autostereotypů, stabilita národních heterostereotypů nebyla jednoznačně prokázána a bude proto nutné ji ověřovat v dalších výzkumech.

V rámci druhé dílčí studie jsme se dále zabývaly národními heterostereotypy. Zajímalo nás především, zda se naši nejbližší sousedé shodují v percepce typického Čecha. Zatímco Němci a Rakušané vnímají Čechy velmi podobně ($ICC = 0,86$), mezi slovanskými sousedy (Poláky a Slováky) byla zaznamenána střední míra shody ($ICC = 0,50$). Zatímco Poláci se ve střední míře shodují s Němci ($ICC = 0,63$) a Rakušany ($ICC = 0,53$), Slováci se v posuzování typického Čecha s germánskými sousedy neshodují. Slováci percipují Čechy odlišně především v charakteristikách korespondujících s dominancí, když je vidí jako asertivní, aktivní, neskromné a nepoddajné. Reminiscence ze soužití ve společném státě, kde Slováci vnímali Čechy jako dominantního staršího bratra (Kosatík, 2010), se odráží i v pohledu vysokoškoláků, kteří více než polovinu svého života prožili již v samostatném státě. Naši sousedé z německy mluvících zemí nás vnímají jako méně svědomité než naši slovanští sousedé, se kterými nás pojí společné geopolitické začlenění mezi země postkomunistického bloku. Fiskeová a kol. (2002) prokázali souvislost mezi posuzováním kompetencí (odpovídající obsahu dimenze svědomitosti) a sociálním statusem posuzovaných (ekonomický úspěch, prestiž povolání) (Fiske et al., 2002). Je proto možné, že respondenti z ekonomicky vyspělejších zemí připisují svým méně ekonomicky zdatným sousedům nižší míru schopností právě v důsledku reflexe socioekonomických podmínek v dané zemi.

Shrneme-li výsledky shody českých národních heterostereotypů, můžeme konstatovat, že jsme jednoznačnou shodu neprokázaly kvůli odlišnosti slovenského posouzení Čechů od posouzení německy mluvícími sousedy. Posuzování Čechů Slováky je pravděpodobně ovlivněno specifikou vzájemných kontaktů a soužití ve společném státě. Obdobný výsledek jsme zaznamenaly v rámci jiné studie také v případě posouzení typického Slováka, kde se Češi odlišují od Němců a Rakušanů (Kouřilová, Hřebíčková, 2011). Společná koexistence obou národů v rámci jednoho státu, která byla ještě součástí života posuzovatelů, se pravděpodobně odráží ve specifickém pohledu na historicky „bližší“ národy, který se odlišuje od pohledu národů „vzdálenějších“.

Co se týče shody heterostereotypů s autostereotypy, v našem výzkumu jsme zjistily, že se ani jeden ze tří zjištěných autostereotypů (VŠ z roku 03, dospělí a VŠ z roku 08)

s heterostereotypy neshoduje. Sociální psychologové hovoří o upřednostňování vlastní skupiny (z angl. ingroup favoritism), což znamená, že příslušníci vlastní skupiny jsou vnímáni pozitivněji a jsou jim přisuzovány sociálně žádoucnější charakteristiky než příslušníkům jiných skupin (Hewstone, Rubin, Willis, 2002; Kouřilová, 2011). Vysokoškoláci z našeho nového výzkumného souboru ve srovnání s respondenty ze zahraničí přisuzují typickému Čechovi vyšší míru neuroticismu a nižší míry ve zbývajících čtyřech charakteristikách pětifaktorového modelu, což je rozpor s předpokladem o připisování sociálně žádoucích charakteristik vlastní skupině.

Zajímavé je zjištění, že čeští vysokoškoláci typickému Čechovi přisuzují relativně nízkou míru přívětivosti opakovaně. V rámci mezinárodního projektu PPOC (Terracciano et al., 2005) můžeme srovnat míru přívětivosti u 49 národních autostereotypů. Z tohoto srovnání vyplývá, že jako méně přívětivého než typického Čecha posuzovali typického představitele vlastního národa pouze Libanonci, Američané, Argentinci a obyvatelé Hongkongu. Podle našich údajů od početného souboru vysokoškoláků z roku 2008 je míra přívětivosti dokonce ještě o něco nižší než v souboru vysokoškoláků z roku 2003. Nízká míra přívětivosti připisovaná typickému Čechovi v rámci autostereotypu kontrastovala v projektu PPOC s mírou přívětivosti skutečných Čechů. Lidé žijící na území České republiky vnímali své blízké jako velmi přívětivé v porovnání s tím, jak své blízké posuzují lidé jiných národností (Terracciano et al., 2005).

Z porovnání auto- a heterostereotypů vyplývá, že sousedi vidí typického Čecha pozitivněji, než jak je vnímán příslušníky vlastního národa. V některých studiích však byla shoda mezi národními auto- a heterostereotypy prokázána. Hřebíčková a Kouřilová (2010) zjistily, že autostereotyp koresponduje s heterostereotypem při posuzování typického Němce ($ICC = 0,77$). Avšak při posuzování typického Slováka, Poláka a Rakušana auto- a heterostereotypy nekorespondují. Terracciano a McCrae (2007) zkoumali percepci typického Američana ve 49 zemích a zaznamenali relativně vysokou míru shody mezi auto- a heterostereotypy ($ICC = 0,71$). Obdobně Realová se spolupracovníky (2009), kteří zkoumali šest zemí u Baltského moře, zaznamenali shodu mezi auto- a heterostereotypy při posuzování typického Rusa. Míra shody však byla nižší než v předchozí citované studii ($ICC = 0,40$) (Realo et al., 2009). Autostereotyp se s heterostereotypy shoduje spíše při posuzování typických představitelů světových velmocí s ekonomickým a politickým vlivem, jako jsou USA, Německo či Rusko. Naopak při posuzování příslušníků z menších a méně významných zemí se autostereotyp od heterostereotypů odlišuje. O světových velmocích a jejich obyvatelích sehrávajících v historii, politice a ekonomice výraznou roli se častěji dozvídáme z médií a beletrie než o malých a méně významných zemích. Stereotypy typického představitele světové velmoci jsou pak sdíleny jak v rámci vlastní skupiny tak i v jiných skupinách a profily auto- a heterostereotypů se proto více shodují.

Posledním cílem našeho výzkumu ověřovaným v rámci třetí studie bylo zjistit, zda se auto- a heterostereotypy shodují s vlastnostmi reálných lidí. Při výzkumech shody je velmi důležité rozhodnutí, jaké kritérium pro porovnání zvolíme (Funder, 1999). Ve výzkumech přesnosti národních stereotypů je tímto kritériem profil vlastností reálných lidí. Rozhodování týkající se kritéria pro srovnání zahrnuje pět oblastí. Nejdříve je nutné rozhodnout, zda se profil stereotypů bude porovnávat se sebezposouzením nebo posouzením jiné osoby, kterou posuzovatel velmi dobře zná. Obvykle se kvůli validizaci výsledků používají oba druhy posouzení (Terracciano et al., 2005). Druhé rozhodnutí souvisí s tím, zda sebezposouzení provedou stejní respondenti, kteří posuzovali typického představitele své země, nebo zda posouzení reálných lidí získat od jiných respondentů. Pokud jsou všechna posouzení prováděná stejnými respondenty, pak mohou být zatížena tendencí vnímat sebe sama pozitivněji, než jak jsou vnímáni druzí lidé (tzv. self-enhancement bias; Kwan et al., 2008). Třetí rozhodnutí se

vztahuje k použitým metodám, neboť míra shody mezi profily stereotypů a profily reálných lidí může být ovlivněna metodou, z níž jsou oba profily odvozeny. Pro odvození profilu reálných lidí obvykle používaný NEO-PI-R sice koresponduje s NCS, ale jedná se o metodu lišící se způsobem formulace i počtem položek. Alternativní postup spočívá v použití NCS také pro sebeposouzení, tj. profily stereotypů i reálných lidí jsou odvozeny ze stejné metody (Allik et al., 2010; Realo et al., 2009).

Odpověď na otázku, jaký konkrétní soubor respondentů v dané zemi nejlépe reprezentuje profil osobnostních vlastností, je čtvrtým krokem rozhodování. Ukazuje se, že míra osobnostních vlastností se liší u respondentů různého věku (McCrae et al., 2005) a vzdělání (Hřebíčková, 2004). McCrae a spolupracovníci (2007) nezaznamenali výrazný rozdíl mezi sebeposouzením Italů pocházejících ze severu a z jihu země (McCrae et al., 2007). Avšak Ashton (2007) se domnívá, že region, ze kterého lidé pocházejí, může ovlivnit jejich sebeposouzení, protože i při sebeposouzení se respondent porovnává s lidmi ze svého nejbližšího okolí. Nejvhodnější volbou se proto v případě NEO-PI-R jeví použití normativního souboru obsaženého v manuálu, který je vyvážený podle věku, rodu, vzdělání a místa bydliště respondentů. Páté rozhodnutí spočívá ve volbě souboru pro převod hrubých skóreů na T skóre. Vhodnější je použití mezinárodních norem, které jsou k dispozici pro posouzení národních stereotypů na škálách NCS (N = 3989 respondentů ze 49 zemí; Terracciano et al., 2005) nebo sebeposouzení (N = 1320 respondentů ze 6 zemí; Realo et al., 2009). V případě NEO-PI-R však mezinárodní normy nejsou k dispozici. Pro transformaci hrubých skóreů na škálách NEO-PI-R se proto používají americké normy (Terracciano et al., 2005), což je považováno za etnocentrické.

V našem výzkumu jsme se snažily zohlednit všechna zmíněná úskalí spojená s výběrem kritéria pro ověření přesnosti stereotypů. Stereotypy jsme porovnávaly jak s profilem odvozeným ze sebeposouzení, tak s profilem odvozeným z posouzení jiného. V případě profilů na škálách NEO-PI-R jsme použily česká normativní data z manuálu (Hřebíčková, 2004). Nespokojily jsme se však pouze s profilem reálných lidí odvozených z NEO-PI-R, ale pro sebeposouzení jsme použily také škály NCS. Na rozdíl od estonského týmu (Realo et al., 2009), kde se na posuzování stereotypů a reálných lidí podíleli stejní respondenti, jsme do naší studie zapojily různé respondenty, abychom eliminovaly „self-enhancement bias“.

Zaznamenaly jsme střední míru shody mezi sebeposouzením reálných lidí na škálách NCS a autostereotypem podle dospělých posuzovaných rovněž na NCS. Na základě tohoto zjištění tedy nelze jednoznačně říci, že dospělí dokáží při posuzování národních stereotypů zohlednit vlastnosti reálných lidí lépe než respondenti mladšího věku. Autostereotyp podle dospělých totiž nekoreluje statisticky průkazně s profilem reálných lidí odvozeným z NEO inventářů. Podle našich výsledků nelze jednoznačně určit, zda se na míře shody autostereotypu s profilem reálných lidí podílí použitá metoda (NCS nebo NEO-PI-R). Jednoznačné důkazy o vlivu věku respondentů posuzujících národní stereotypy na míru shody s profilem reálných lidí nepřinášejí ani jiné výzkumy. V mezinárodním projektu Realové a kolegů (2009) se ve dvou ze šesti zkoumaných zemí na posuzování národního stereotypu podíleli kromě vysokoškoláků i dospělí. Estonští vysokoškoláci se při posuzování autostereotypu s posouzením reálných lidí neshodovali. U dospělých však byla zaznamenána střední míra shody. V Litvě se s posouzením reálných lidí neshodoval národní stereotyp posouzený jak dospělými, tak i vysokoškoláky. Mezi autostereotypem Rusa a sebeposouzením ruských vysokoškoláků byla zaznamenána střední míra shody (Realo et al., 2009). Podle výsledků české studie můžeme konstatovat, že se korelace profilů autostereotypů odvozených z posouzení respondentů různého věku s profily reálných lidí za použití

různých metod podstatně neliší. V jednom případě se jedná o střední míru shody na hladině statistické průkaznosti, v ostatních případech je míra shody kladná, avšak nedosahující statistické průkaznosti, tj. nedochází k výraznému kolísání korelačních koeficientů od záporných hodnot po vysoké míry kladných hodnot.

Zatímco autostereotypy do jisté míry s posouzením reálných lidí korespondují, heterostereotypy s nimi nekorespondují vůbec. Studenti ze sousedních zemí posuzují stereotyp typického Čecha jinak, než jak se posuzují reální Češi a Češky. Obdobné výsledky o střední míře korespondence autostereotypů a nulové korespondenci s heterostereotypy zaznamenala také Realová se spolupracovníky (2009). Ačkoliv se příslušníci ze šesti zemí v batském regionu v percepci typického Rusa shodují, žádný z heterostereotypů se neshoduje se sebeuposouzením reálných Rusů. V našem i jiných relevantních výzkumech se tedy nepotvrzuje předpoklad, že by příslušníci jiných národů dokázali stereotypy svých sousedů odhadnout přesněji než lidé posuzující charakteristiky vlastního národa (Kováč, 2007; Mcgrath, Goldberg, 2006; Smith, 2008).

Podle našich výsledků i výsledků estonského týmu byla zaznamenána jistá míra shody mezi autostereotypem a posouzením reálných lidí. Realová (2009) zjistila střední míru shody mezi autostereotypem Rusa a sebeuposouzením ruských vysokoškoláků ($ICC = 0,52$). Také finský, polský a estonský autostereotyp se se sebeuposouzením vysokoškoláků v daných zemích shoduje. Korespondence polského autostereotypu s posouzením reálných lidí žijících v Polsku již byla zaznamenána ve třech studiích (Hřebíčková, Kouřilová, 2010; Realo et al., 2009; Terracciano et al., 2005). Ve světle nových zjištění se závěr mezinárodního projektu PPOC ve 49 zemích o tom, že národní stereotypy s posouzením reálných lidí nekorespondují, jeví jako předčasné. Kromě České republiky existují i další země, kde byla zaznamenána střední míra shody mezi autostereotypem a posuzováním reálných lidí.

Poděkování

Studii jsme věnovaly památce prof. PhDr. Jiřího Hoskovce, CSc., který nám zapůjčil monografie a články o českém národním charakteru.

LITERATURA

- Allik, J., Mõttus, R., Realo, A. (2010): Does national character reflect mean personality traits when both are measured by the same instrument? *Journal of Research in Personality* 44, 62-69.
- Allport, G. W. (1954): *The nature of prejudice*. Reading, MA, Addison-Wesley. [česky: *O povaze předsudků* (2004). Praha, Prostor.]
- Ashton, M. (2007): Self-reports and stereotypes: A comment on McCrae et al. *European Journal of Personality* 21, 983-986.
- Costa, P. T., McCrae, R. R. (1992): *NEO-PI-R Revised NEO Personality Inventory (NEO-PI-R)*. Odessa, Psychological Assessment Resources.
- Devine, P. G. (1989): Stereotypes and prejudice: Their automatic and controlled components. *Journal of Personality and Social Psychology* 56, 5-18.
- Digman, J. M. (1990): Personality structure: Emergence of the five-factor model. *Annual Review of Psychology* 41, 417-440.
- Ferjenčík, J. (2006): Sémantické obrazy seba a typických příslušníků vybraných národov u slovenských vysokoškolákov: Porovnanie v odstupe desiatich rokov. *Československá psychologie* 50, 50-63.
- Ferjenčík, J. (1995): Štruktúra percipovania národov slovenskými vysokoškolákmi. *Československá psychologie* 39, 193-202.
- Fiske, S. T., Cuddy, A. J. C., Glick, P., Xu, J. (2002): A model of (often mixed) stereotype content: competence and warmth respectively follow from perceived status and competition. *Journal of Personality and Social Psychology* 82, 878-902.
- Funder, D. (1999): *Personality judgement: A realistic approach to person perception*. San Diego, Academic Press.
- Golberg, L. R. (1990): An alternative „description of personality“: The Big-Five

- factor structure. *Journal of Personality and Social Psychology* 59, 1216-1229.
- Griffiin, D., Gonzales, R. (1995): Correlational analysis of dyad-level data in the exchangeable case. *Psychological Bulletin* 118, 430-439.
- Hewstone, M., Rubin, M., Willis, H. (2002): Intergroup bias. *Annual Review of Psychology* 53, 575-604.
- Hřebíčková, M. (2011): Pětifaktorový model v psychologii osobnosti: přístupy, diagnostika, uplatnění. Praha, Grada.
- Hřebíčková, M. (2004): NEO osobnostní inventář podle NEO-PI-R P. T. Costy a R. R. McCrae. Praha, Testcentrum.
- Hřebíčková, M. (2002): Vnitřní konzistence české verze NEO osobnostního inventáře (NEO PI-R). *Československá psychologie* 46, 521-535.
- Hřebíčková, M., Kouřilová, S. (2010): National auto- and heterostereotypes in relation to personality traits in five central European Countries. Invited symposium Personality and Culture, 15th European Conference on Personality, Brno, 20.-24.7. 2010.
- Kosatík, P. (2010): České snění. Praha, Torst.
- Kouřilová, S. (2011): Jedinec v meziskupinových vztazích: od sociální kategorizace k předsudkům. *Československá psychologie* 54, 12-24.
- Kouřilová, S., Hřebíčková, M. (2011): Accuracy of Slovak national stereotypes: Result of judgment or intuition? *Studia Psychologica*, 53, 2, 201-213.
- Kováč, D. (2007): *Psychológiou k metanoi*. Bratislava, Veda.
- Kwan, V. S. Y., John, O. P., Robins, R. W., Kuang L. L. (2008): Conceptualizing and assessing self-enhancement bias: A componential approach. *Journal of Personality and Social Psychology* 94, 1062-1077.
- McCrae, R. R., Terracciano, A. and 78 members of the Personality Profiles of Cultures Project (2005): Universal features of personality traits from the observer's perspective: Data from 50 cultures. *Journal of Personality and Social Psychology* 88, 547-561.
- McCrae, R. R. (2008): A note on some measures of profile agreement. *Journal of Personality Assessment* 90, 105-109.
- Mcgrath, R. E., Goldberg, L. R. (2006): How to measure national stereotypes? *Science* 311, 776-777.
- Nový, I., Schroll-Machl, S. (2001): *Interkulturní komunikace v řízení a podnikání*. Praha, Management Press.
- Operario, D., Fiske, S. T. (2001): Stereotypes: Processes, structures, content, and context. In: R. Brown, S. Gaertner (Eds.): *Blackwell Handbook in Social Psychology* (Vol. 4: Intergroup Processes). Cambridge, MA, Blackwell, 22-44.
- Pettigrew, T. F. (1998): Intergroup Contact Theory. *Annual Review of Psychology* 49, 65-85.
- Pettigrew, T. F., Tropp, L. R. (2006): A Meta-analytical test of intergroup contact theory. *Journal of Personality and Social Psychology* 90, 751-783.
- Phalet, K., Poppe, E. (1997): Competence and morality dimensions of national and ethnic stereotypes: A study in six eastern-European countries. *European Journal of Social Psychology* 27, 703-723.
- Realo, A., Allik, J., Lonnqvist, J. E., et al. (2009): Mechanisms of the national character stereotype: How people in six neighbouring countries of Russia describe themselves and the typical Russian. *European Journal of Personality* 23, 229-249.
- Smith, E. R., DeCoster, J. (2000): Dual process models in social and cognitive psychology: Conceptual integration and links to underlying memory systems. *Personality and Social Psychology Review* 4, 108-131.
- Terracciano, A., McCrae, R. R., et al. (2005): National character does not reflect mean personality trait levels in 49 cultures. *Science* 310, 96-100.
- Terracciano, A., McCrae, R. R. (2007): Perceptions of Americans and the Iraq invasion: Implications for understanding national character stereotypes. *Journal of Cross-Cultural Psychology* 38, 695-710.

SOUHRN

Výzkum se zabývá českými národními stereotypy posuzovanými jak zevnitř (autostereotypy), tak zvenčí (heterostereotypy). Pětifaktorový model osobnosti sloužil jako rámec pro posouzení osobnostních vlastností typického Čecha. První studie ověřila shodu v posuzování národních stereotypů českými respondenty (N = 4038). Profily národních stereotypů pěti zemí se nelišily v závislosti na pohlaví respondentů, na způsobu administrace ani na oblasti, ze které respondenti pocházeli. Druhá studie prokázala stabilitu českého autostereotypu v čase. Shoda mezi českými heterostereotypy nebyla vysoká kvůli specifické percepci slovenských respondentů. České auto- a heterostereotypy spolu nekorespondují. Třetí studie ukázala nízkou míru shody mezi českými autostereotypy a posouzením skutečných Čechů. Heterostereotypy se s posouzením skutečných Čechů neshodují.